

לאברהם

ויקראו לפניו אברהם (בראשית מא, מג)
"זה יוסף שהיה לך בחימה" (ר"ט)

מתורתו ומשנתו של
שר התורה הגאון הקדוש
רבי יוסף ענגיל זצ"ל

פרשת ואתחנן תשפ"ג • שנה ג' - גליון קל"ד • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף

פנינים על פרשת השבוע

גליוני הש"ס

ברכת ל:

וְאַתְחַנֵּן אֶל ד' בַּעַת הַהוּא לְאָמֵר (ג, כב).

'שתתחנן דעתו' - לתחנה ודעת יש התדמות

איתא בגמרא בברכות (ל), כמה ישנה בין תפלה לתפלה (מי שיש עליו לחזור ולהתפלל, או משום דטעה או משום מוספין, כמה ישנה בין זו לזו, רש"י), רב הונא ורב חסדא, חד אמר, כדי שתתחנן דעתו עליו (שתהא דעתו מיושבת לערוך דבריו בלשון תחנה) וכו', דכתיב 'ואתחנן אל ד'.

נקט לשון 'שתתחנן' אצל 'דעתו', דתחנה ודעת יש להם התדמות והתייחסות זה לזה, עיין בברכות (לג), גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות, שנאמר (שמואל א ב, א) 'כי קל דעות ד', **ובתוספות הרא"ש** שם (ד"ה כז): והכי נמי הוי מצי למימר גדולה תחנה שניתנה בין שתי אותיות, שנאמר (תהלים ו, ז) 'שמע ד' תחנת ד' תפלתי יקח'. והרי בזה התדמות דעת ותחנה להדדי, דניתנו שתיים בין שתי אותיות.

גליוני הש"ס

סוטה יד:

אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְגו' (ג, כה).

תמיהה - וכי כוונת משה רבינו ע"ה לקבל פרס

איתא בגמרא סוטה (ד, יד), דרש רבי שמלאי, מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לארץ ישראל, וכי לאכול מפריה הוא צריך, או לשבוע מטובה הוא צריך. אלא כך אמר משה, הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי. אמר לו הקדוש ברוך הוא, כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר, מעלה אני עליך כאילו עשיתם וכו'.

צריך עיון, שהרי אמרו (אבות פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס. וכזה קשה גם בסוטה (כב), דאמר רבי יוחנן, למדנו קיבול שכר מאלמנה. וברש"י שם (ד"ה וקיבול): למדנו שיטריח אדם עצמו במצוה לקבל שכר יותר, עיין שם היטב. וקשה, דמה לימוד היה זה לפני רבי יוחנן, אטו רבי יוחנן היה עובד על מנת לקבל שכר.

ועיין עוד בברכות (כה), איקום מקמייהו ואקבל אגרא. וקשה גם כן כנ"ל. וכן בעבודה זרה (יז), וניספיה ליצרין וניקבל אגרא. ועיין עוד סנהדרין (צג), וכי מאחר שמדת הדין מעכבת, אנו למה מחכין, לקבל שכר. ועיין עוד בבא קמא (פג), מאן דאמר לי אין הלכה כרבי יהודה - עבידנא יומא טבא לרבנן, מאי טעמא, דכי מפקדינא - אית לי אגרא טפי, עיין שם. וקשה גם כן, אטו רב יוסף היה עובד

(א) וכן הקשה **באוצרות יוסף** שביעית בזמן הזה קונטרס א פיסקא יא. וראה **מהרש"א** סוטה שם ד"ה וא"ל: **עיון עקב, מהר"ץ חיות ובמנחה** חייבה שם ד"ה כלום: **ערבי נחל** פרשת בשלח דרוש ד"ה וי"ל דהו.

(ב) ראה **בית האוצר** מערכת א תחלת כלל כב: 'אקבץ בעזרת השם יתברך המקומות, אשר ידעתי אשר נדרב בהם מעטין אם אוירו של דבר נחשב כדבר', והאר"ך שם.

(ג) לשון רבינו הנ"ל היא לפי דפוסים ישנים, אמנם במהדורות יתברך המקומות, אשר ידעתי אשר נדרב בהם מעטין אם אוירו של דבר נחשב כדבר', והאר"ך שם.

על מנת לקבל פרס. ועיין עוד ירושלמי פאה (פ"א ה"א), רבי זעירא הוה מצטער ואמר, הלואי היה לי אבא ואמא דאֶיְקָרֵינוּ - דגירת גן עדן.

בית האיזר

מערכת א כלל כב

וַיִּתְעַבֵּר ד' בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי וַיֹּאמֶר ד' אֵלַי רַב לָךְ וְגו' (ג, כו).

האם ביאה דרך אויר למקדש ולארץ ישראל מקרי ביאה

עיין תוספות שבועות (יז, ד"ה תלה), אי ביאה למקדש דרך אויר מקרי ביאה, עיין שם היטב דמוכח דמקרי ביאה. ועיין עוד שבועות (יז), טמא שנכנס דרך גגין להיכל - פטור, שנאמר (ויקרא יב, ד) 'ואל המקדש לא תבא', דרך ביאה אסרה תורה. ועיין פסחים (פה), גגין ועליות לא נתקדשו.

והערות בזה מדברי הספרי פנחס (פיסקא ד"ה רב) על הכתוב 'ויתעבר ד' בי למענכם', וז"ל: דבר אחר, 'רב לך', אמר לו (הקדוש ברוך הוא למשה), הרבה יגעת, הרבה עמלת, צא משה ונח, שנאמר (דניאל יב, ג) 'לך לקץ הימין ותנוח'. אמר לו (משה להקדוש ברוך הוא), אם לאו, אכנס (לארץ ישראל) כהדיוט. אמר לו, אין המלך נכנס כהדיוט כו'. אמר לו, אם לאו אכנס דרך אויר או דרך חלל. אמר לו, 'ושמה לא תבוא' (להלן לב, נב), כו', עכ"ל. ומוכח דביאה דרך אויר מקרי 'ביאה', מדנאסר כניסה דרך אויר על ידי מאמר 'ושמה לא תבוא', וכמוכן.

ולכאורה זה תלוי אי אוירו של דבר כדבר, דאם אין האויר כדבר, ולדמיון בהך דספרי - אי נימא דאויר של ארץ ישראל אינו כארץ ישראל, אם כן אין נכלל ביאה דרך אויר במאמר 'ושמה לא תבוא' דהאויר לא נקרא 'שמה', כיון שאין האויר ארץ ישראל, ודו"ק, ויש לדון בזה, ובאתי רק להעיר.

גליוני הש"ס

קידושין ל:

וַיִּשְׁנַתֶּם לְבַנְיָד וְדַבַּרְתֶּם בָּם בְּשִׁבְתְּכֶם בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתֶּךָ בְּדַרְךָ וּבְשִׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ (ז, ט).

מדוע אין חיוב שינון בבוקר ובערב למאן דאמר קריאת שמע דאורייתא

איתא בגמרא קידושין (ל), 'ושנתתם' - שיהיו דברי תורה מחודדים בפ"ך.

בספר יריאים (סימן ל; בדפ"ח סימן רנד) כתב: יש לשאול, למה לא הצריכו חכמים מצות 'ושנתתם' בשכיבה ובקימה

כקריאת שמע דאורייתא, דבשכבך...".

(ז) מספר **הפרדס** סימן ב: "...יש בה דברים הרבה, מלכות שמים, אהבה, ועבודה, לימוד תורה, וקיום מצוות כו"'.
(ח) וראה **בתוספתא ראם** על היראים שם אות ה, ו**סביב ליראים** שם אות א, מה שהאריכו בעייתו קושיות.

(ו) בספר **זכרון ישכר** (פטרענקוב הוצ"ה) סוכה פ"ב מ"ד אות יח סוף ד"ה שלוח, הביא את תמיהת רבינו על ספר הישר, וכתב: "ולע"ז כוונתו שהזמן גורם לקיימה, והיינו אפילו בעוברת... אבל לא מיירי מחיובא

כקריאת שמע, למאן דאמר קריאת שמע ד'בשכב ובקומך' אתרווייהו קאי, דכתיב 'ושנתתם לבניך ודברתם בם בשבתך בביתך ובליכתך בדרך ובשכבך ובקומך', עכ"ל.

ונראה, דאחרי תיבות "למאן דאמר קריאת שמע", צריך לומר "דאורייתא" (עיין ברכות כא), וכוונת הקושיא, דיהיה חיוב לשנון לבנים בכל בוקר וערב - כמו קריאת שמע. ולמאן דאמר (שם) קריאת שמע דרבנן - לא קשיא, דחייבו רק פרשיות אלו לכל אדם בעצמו מפני שיש בם מלכות שמים ועוד כמה דברים (עיין שם יג), עיין מה שהבאתי בגליון ברכות (כא, ד"ה א"ר), מה שאין כן למאן דאמר קריאת שמע דאורייתא - קשה".

ויקשה עוד, דיהיה חיוב לשנון לבן בלילה מוטה ובבוקר מעומד - לבית שמאי דסבירא להו בפרק קמא דברכות (י): כן בקריאת שמע מפאת ד'ובשכבך ובקומך' היינו ממש שכיבה וקומה, עיין שם היטב.

גליוני הש"ס

ברכות יא:

האם עוסק במצוה פטור ממצות עשה שלא הזמ"ג

איתא בגמרא ברכות (א), לכדנתיא, 'בשבתך בביתך' - פרט לעוסק במצוה.

עיין ספר הישר לרבינו תם (תשובות סימן צט ד"ה מה"מ) דכתב וז"ל: דתנו רבנן, 'בשבתך בביתך' - פרט לעוסק במצוה, ד'בשבתך בביתך' אפילו פשטיה דקרא משמע רשות, הא לדבר מצוה - פטור מקריאת שמע, והכי נמי פטור מכל מצות עשה שהזמן גרמא, עכ"ל.

והוא חידוש גדול דעוסק במצוה פטור רק ממצות עשה שהזמן גרמא - דומיא דקריאת שמע, וצריך עיון מפרוטה דרב יוסף (עיין בבא קמא נו), ואולי כיון דילפינן מכאן דדווקא רשות, הא עוסק במצוה אפילו במצות עשה שהזמן גרמא פטור מקריאת שמע דגם כן הזמן גרמא, אם כן כי היכי דהעסק במצות עשה שהזמן גרמא פטור ממצות עשה שהזמן גרמא, הוא הדין דהעסק במצות עשה שלא הזמן גרמא כשומר אבידה, יש לו לפטור אפילו ממצות עשה שלא הזמן גרמא. ואולם על כל פנים, העוסק במצות עשה שהזמן גרמא לא יופטר ממצות עשה שלא הזמן גרמא. ותתיישב קושית תוספות שבועות (מד: ד"ה ורב) מתקיעת שופר".

אולם צריך עיון עדיין מהך דסוכה (כו), כותבי ספרים ותפילין ומוכרי תכלת פטורין מכל מצות האמורות בתורה, ומשמע דאפילו ממצות עשה שלא הזמן גרמא פטורין, וצריך עיון.

דמצוה שזמן גרמא, דעוסק במצוה פטור מכל המצות, אלא דכתב רבנות אפילו אם הזמן גורם לקיומה נפטר ממנה על ידי עסקו במצוה אחרת. וראה כעין זה **בעינים למשפט** ברכות יא, ד"ה וע"כ.

(ז) שהקשו: "ואם תאמר, דאמרינן בראש השנה (פח) המודר הנאה מחבירו - מותר לתקוע לו תקיעת מצוה... ואמאי, הא מיתתני לרב יוסף, דחשיב ליה בהכי כשומר שכר". ולדברי רבינו בהסבר דברי ספר הישר מיושב, דהעוסק במצוה נשאר מחויב במצות עשה שלא הזמן גרמא, ואין כאן הנאה כלל.

על מה אבדה הארץ... על עזבם את תורת' (ירמיה ט, יב) על שלא ברכו בתורה תחלה (נדרים פא.)

מתוך: אוצרות יוסף דרשות; לקח טוב ~

גלו מן הארץ. וזהו על מה אבדה הארץ, על עזבם כו' על שלא ברכו בתורה 'תחלה' דייקא, ודו"ק.

סיבת אבידת הארץ - שלא הכירו שהדעת לבחור בתורה היא מהש"ת

בשכר ההודאה יורשים הארץ, וכמו שהבאתי כבר (אוצרות יוסף דרוש פ' פסוקא נב) מש"ס סוטה (ז), יהודה הודה ולא בוש, ראובן הודה ולא בוש, מה שכתב בעולם הזה - להם לבדם ניתנה הארץ' (איוב טו, יט).

והנה הארכת' (שם פ' פסוקא מ-מא; מו; מט) גם כן היות עניין ההודאה ייחוס הכל אליו יתברך, ועל כן זהו בנדרים (פא.) 'על מה אבדה הארץ' - היינו שגלו מן הארץ [כי הארץ וודאי לא אבדה, רק שאנשיה גלו ואבדו ממנה, וכמו שכתוב (דברים יא, יז) 'ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר ד' נתן לכם'], על שלא ברכו בתורה תחלה - היינו שלא ייחסו הכל לו יתברך. דברכת התורה 'אשר בחר בנו', הרי קשה באמת, שהרי חזר על כל אומה, וכל אומה, וכל אומה רצו העכו"ם לקבל (עיי' עבודה זרה ב; יערות דבש ח"א דרוש ח ד"ה ובוה מבין). אך הברכה, כי מה שאנחנו רצינו לקבל, זה הדעת והרצון גם כן הוא מן השם יתברך, ובחר בנו לתת לנו דעת לזה, מה שלא בחר בשאר אומה לתת להם דעת זה, ודו"ק.

והם סברו כי הבחירה לטוב - מהאדם עצמו, ועל כן לא נתנו שבח על זה, ואם כן לא היה אצלם עניין ההודאה בשלימות לייחס הכל לו יתברך, ועל כן גלו מהארץ, כי כמו שבשכר הודיה יורשים הארץ, כך בהיפוך הוא הגלות מן הארץ, ודו"ק היטב.

שלא ברכו בתורה תחלה - כברכת הנהנין

עיי' בספר **משנת רבי אליעזר** על המדרש רבה בריש פתיחתא דאיכה (פתיחתא ב ד"ה על) שהביא גמרא נדרים (פא.), 'על מה אבדה הארץ על עזבם את תורת' וכו' - על שלא ברכו בתורה תחלה. וכתב ז"ל: עיי' שם ברין (ד"ה דבר) בשם **רבינו יונה**, דטעם הברכה משום דאסור ליהנות מעולם הזה בלא ברכה (ברכות לה), ו'פקודי ד' משמחי לב' (תהלים יט, ט), וכיון שלא ברכו - בזה הראו שאין שמחה במענה פיהם ואין להם הנאה מדברי

אבידת הארץ על שלא ברכו בתורה תחלה - שנתבטל השכל
בש"ס נדרים (פא.), 'על מה אבדה הארץ על עזבם את תורת' - על שלא ברכו בתורה תחלה. והעניין על פי מה שכתב בספר החינוך (מצוה תל ד"ה וכל שאר), דברכת התורה דהיא לפנייה מן התורה וברכת המזון הוא לאחריו מן התורה (עיי' ברכות כא), היא מפאת דהתורה היא מזון השכל, ושכל יודע ומכיר, וקודם קבלת התועלת יבין אותו, ומה שאין כן אכילה דהיא מזון הגוף, וחלק הבהמ"י אין מכיר בטובה רק אחר ההרגש, עיי' שם היטב.

והנה הכרת השכל הזאת היא רק כאשר אין השכל מתבטל אל הגוף, ומה שאין כן אם הגוף בתאוותיו חלילה מושל על השכל שבראש, ומתבטל השכל אליהם ונעשה כולו גופני, אזי השכל חלילה נעשה גם הוא טבעו גופני - שמרגיש רק לאחר כן. והנה כבר אמרנו כי כאשר השכל שבראש חלילה מתבטל אל הגוף, אזי לא להאדם עוד שייכות לארץ ישראל, כי כל השייכות לארץ ישראל רק מצד הראש, כש"ס סנהדרין (לה), אדם ראשו מארץ ישראל כו"ל.

והנה 'אבידת הארץ' אינו אבדה הארץ, כי הארץ לא אבדה וְיִשְׁנָה עדיין, ורק גלות ישראל מן הארץ - מה שנאבדו המה מן הארץ וכמו שכתוב (דברים יא, יז) 'ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר ד' נתן לכם' - זה נקרא 'אבידת הארץ', כי עיקר הארץ - לשיבה בתוכה, וכאשר אנשיה אובדים ממנה הנה הוא אבידה לה. ואם כן שאלת 'על מה אבדה הארץ', הנה עניין השאלה מדוע אבדו אנשיה ממנה, היינו מדוע נגלו ישראל מארץ.

ועל זה התשובה 'על עזבם את תורת' - על שלא ברכו בתורה תחלה. היינו, ממה שלא ברכו בתורה תחלה, מזה הראיה שנתבטל השכל שבראש לגוף ונעשה גם הוא גופני, ואבד הרגשתו השכלית שמרגיש תחלה - ומצד זה הוא ברכת התורה תחלה. רק נעשה גופני, שהגוף אין מרגיש תחלה רק אחר כך, ועל כן כיון שהראש נתבטל להגוף שוב אין לו שייכות לארץ ישראל, כי כל השייכות רק מצד הראש, ועל כן

א באוצרות יוסף דרוש ב פ' פסוקא ד: "... כי שייכות ישראל לשיבה בארץ ישראל הוא רק מפאת הראש, כש"ס סנהדרין (לה), אדם - ראשו מארץ ישראל וגופו מכלל ועגבותיו משאר ארצות. ועל כן בש"ס סוטה (לה) שאמרנו על יהושע יצין ריש קטיעה ימלל, וקרו ליה 'ריש קטיעה' על שלא היו לו ברכות, וריש קטיעה ימלל, חלק בארץ, עיי' שם היטב, והיינו כי השייכות לארץ ישראל רק מצד הראש, וכאשר אינו נוטל חלק בארץ נחשב כאילו לא היה לו ראש לטול חלק בארץ עבדו. וזהו דין 'ריש קטיעה' ימלל, ודו"ק. ועל כן בהיות השייכות לארץ ישראל רק מצד הראש שהוא מארץ ישראל, לכן רק כאשר הראש מושל על הגוף והגוף טפל להראש ומתבטל אליו ונחשב כולו ראשי - ראוי לו הישיבה בארץ ישראל, ומה שאין כן אם חלילה הוא להיפך - תאוות הגוף מושלים על השכל שבראש ומתבטל הראש אליהם והוא כולו גופני, והגוף אינו מארץ ישראל, ממילא אינו שייך לארץ ישראל".

ב המשך לשונו: "וזהו גם כן כוונת הכתוב (דברים יא, טו) 'השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלקים אחרים' - איהו קל זר שהוא בגופו של אדם, הוי אומר זה יצר הרע (עיי' שבת קה), היינו שחלבו אחר תאוות היצר הרע, ויגבור הלב שבו משכן נפש התאוותית (עיי' קה"א טו) ויפתה הוא את הראש אליו. והווי 'והשתחויתם להם', כי השתחוויה הוא הברכה הראש למטה אל התאוות הגופניות, ועל כן 'ואבדתם מהרה מעל הארץ' כו".

הגלות מפאת שכחת הדעת - התורה

איתא בגמרא סוטה (מט.), ואמר רבי אילעא בר יברכיה, שני תלמידי חכמים הדרין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה - אחד מת ואחד גולה, שנאמר (דברים ד, מב) 'לנוס שמה רוצח אשר יצח את רעהו בבלי דעת', ואין דעת אלא תורה שנאמר (הושע ד, ו) 'נדמו עמי מבלי דעת'.

נוצר מזה דדעת היינו תורה ביומא (לה): ואמר רבי אלעזר, כל המשכת דבר מתלמודו גורם גלות לבניו כו'. רבי אבוה אמר, מורידין אותו מגדולתו, שנאמר (הושע ד, ו) 'כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן ל'. והך דרבי אלעזר דגורם גלות כו' הוא גם כן מפאת דתורה הוא דעת, ושכחתה הוא שכחת הדעת, ולכן גורם גלות, וכדאמר רבי אלעזר גופיה בסנהדרין (צב). כל אדם שאין בו דיעה לסוף גולה, שנאמר (ישעיה ה, א) 'לכן גלה עמי מבלי דעת'.

וכן הך דסוטה, דכשאין נוחין זה לזה בהלכה אחד מת ואחד גולה, עניין הגלות גם כן לפי הנ"ל, דכיון דאין נוחין זה לזה בהלכה ואין הדברי תורה מתבררין אצלם על ידי זה כראוי - כאשר היו נוחין זה לזה ומבררין הדברים יחד, ונמצא שכל אחד מחסר להשני בירור תורה דהוא דעת, ולכן יש בזה עונש גלות, דבא על חסרון הדעת.

ועיי' הקדמת פירוש המשניות להרמב"ם על טהרות (סימן כו) דכתב, וְהָבֵן אִמֹרם (שבת קלח): עתידה תורה שתשתכח מ'ישראל מְשֻׁכַּחַת (רצה לומר מסבת שכחת) דיני הטומאה והטהרה, וכן למה שציוה ד' יתברך הנביא בשאלה מזה, אמר לו (חגי ב, יא) 'שאל נא את הכהנים תורה', והנה הוא התורה בסתם הוא הלימוד בטומאה וטהרה וידיעת דינים כו', עכ"ל. והוא גם כן על דרך גמרא שבת (לא) 'ודעת' (ישעיה לג, ו) - זה סדר טהרות, ולכן נקרא סתם 'תורה', כי דעת היינו תורה.

ועל פי רמב"ם הנ"ל דטהרות הוא סתם תורה, מובן ירושלמי נזיר (פ"א ה"ב) 'כן יעשה על תורת נזיר' (במדבר ו, כא) - את שנוירתו תורה, יצתה נזירות שמשון שאינה תורה. והיינו דכיון דנזיר שמשון מותר לטמא למתים ואין בו ענין הטהרה, לכן אינו תורה, ודו"ק.

גלויני הש"ס סוטה מט. ד"ה ואין

תורה וכו', עכ"ל. הרי דהבין הוא ז"ל בכונת הר"ן בשם רבינו יונה דברכת התורה ענינה ברכת הנהנין.

סימן ס ד"ה הקשה; שו"ת ארץ צבי ח"א סימן צב ד"ה ובהא. וראה **אגרא דכלה** פרשת חיי שרה ד"ה במדרש בפרשה, בשם **הבעש"ט ז"ל**; ע' ספר **בעל שם טוב** פרשת ואתחנן אות נב.

ובגוף דברי רבינו שברכת התורה עניינה ברכת הנהנין, עיי' גם **קהלות יעקב** ברכות סימן כב אות ד"ה ועוד: "שכן מוכח מניסוח הברכות של ברכת התורה, דעל המצוות מברכין אשר קדשנו במצוותיו וצונו, היינו דמברכין על מעשה המצוה, על שקידשנו לקיים את המצוה, ולא מברכין על שברא לנו את החפצא של המצוה, כגון שופר ולולב ומצה, ובברכת הנהנין הוא איפכא, שאין מברכין על מעשה האכילה שאוכל, אלא על החפצא שבראו הקדוש ברוך הוא, כגון בורא פרי העץ, המוציא לחם מן הארץ, וכן כולם. דטופס הברכה כך הוא, שמברך להקדוש ברוך הוא על שברא את הדבר שנהנה ממנו. ובברכת התורה שחזרת איכא שני ברכות, ברכת הראשונה אשר קדשנו במצוותיו וצונו על דברי תורה, שיהו סגנון ברכות המצוות, ואחר כך ברכת אשר בחר בנו מעל כל העמים ונתן לנו את תורתו, שהוא ניוסח ברכת הנהנין, שמברך על החפצא של תורה. וכן בבית הכנסת, הן ברכה ראשונה והן אחרונה הם על התורה שנתן לנו, ולא אשר קדשנו במצוותיו וצונו על מצות עסק התורה, והווי כסגנון ברכת הנהנין, ומשמע מזה דאיכא בברכת התורה נמי מענין ברכת הנהנין".

'ברוב חסדך אבוא ביתך'

תפילת הצדיק: "כי אתה רם ונישא, ואני נקלה ונבזה וקטן משאול ממך ומקרוא אליך שבח והלל | האדם אינו כדאי וראוי לעמוד ולפתוח פיו לפני הקב"ה ואין בכוחו לדבר אלא בחסד הבורא יתברך עליו | העצה להיות ראוי לחסד ה' ולהתפלל לפניו - לעשות חסד עם הבריות | גם החסד שהאדם עושה - הוא מחסד ה' | החסד מביא למקדש מעט, לבית המקדש הגדול ולקודש הקדשים"

ועל כן הבא להתפלל ולהשתמש בחסד הזה של השם יתברך, הנה ראוי לו לראות איפוא להיות ראוי לחסד הזה, ומה יש לאדם לעשות שיהיה ראוי לחסד ד', הנה יש גם לו לעשות חסד - ועל ידי זה הוא ראוי לחסד ד', ועושה השם יתברך גם עמו חסד. כמו שאמרו בש"ס שבת (קנא), 'ונתן לך רחמים ורחמך' (דברים יג, יח) - כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. וכך בחסד - כל המתחסד עם הבריות מתחסדין עמו מן השמים. ועל כן על ידי שהאדם עושה חסד, ראוי הוא גם כן לחסד הזה - להיות בא ומתפלל לפניו יתברך.

וזוהו בגמרא בבא בתרא (י, ב), רבי אלעזר יהב פרוטה לעניא והדר מצלי, דכתיב (תהלים יז, טו) 'אני בצדק אחזה פניך'. שרק על ידי התחסדות - שמתחסד עם העני, נעשה ראוי לחסד הזה שיהיה לו רשות לשחרר פני היוצר כל עולמים יתברך.

ז"כ מבואר בישעיה (נח, ט-ט), כי החסד שהאדם עושה גורם להתקבלות התפלה, וכמו שנאמר שם 'אז תקרא וד' יענה תְּשׁוּעָה ויאמר הנני, אימתי - אם תסיר מְטוֹךְךָ מוֹטָהּ שלח אצבע ודבר אָוֶן, ותפק לרעב נפשך ונפש נענה ושיבועי, היינו שלא לבד שלא תריע לחביריך, רק עוד 'ותפק לרעב נפשך' - שתעשה חסד להשיב רעבים ועניים".

ומה רב טובו וחסדו של הקב"ה, שגם עצה נפלאה זו להיות ראוי לחסד ה', אף היא באה רק מחסדו יתברך, שהרי 'גם החסד שהאדם עושה הוא גם כן שלו יתברך, כי מי הקדימני ואשלם' (איוב מא, ג; עייני יק"ד כה, ב), 'ולי הכסף ולי הזהב נאם ד' צבאות' (חגי ב, ח), וממון של האדם שעושה בו חסד הלא בא לו גם כן מן השם יתברך".

וכשם שגדולה זכות החסד שמביאה את האדם לבית הכנסת, שהוא מקדש מעט, כך היא מובילה לבית המקדש הגדול שיבנה במהרה בימינו, שנאמר (שמות טו, ג): 'נחית בחסדך עם זו גאלת הנהלת בעזך אל נוה קדשך... ואף אל המקום הנחרב והנעלה שבבית המקדש, הוא קודש הקדשים, כדאיתא בגמרא (שבת ל:): 'בשעה שביקש שלמה להכניס ארון לבית קדשי קדשים דבקו שערים זה בזה, אמר שלמה כ"ד רגנות ולא נענה, כיון שאמר 'זכרה לחסדי דוד עבדך' (דברי הימים ב, ו, מב) מיד נענה".

מתחנן תחילה כדי שיוכל להתפלל אחר כך, 'לאמר, פירוש הדבר שיהיה צריך לאמר, אלא שקודם לא היה יכול לאמר, כי היה בוש מלפניו יתברך, והיה צריך להתפלל שיוכל להתפלל".

ז"כ נדפס בספר 'אוצרות יוסף' - דרשות חלק א, דרוש ו. (ראה במדורנו, גליון קה - פרשת ויגש שנה זו, מה שהבאנו עוד בענין החסד לפני התפלה, ופרטים נוספים אודות דרשה זו.) ובזה מפרש את הפסוק (תהלים ח, ח) 'ואני ברוב חסדך אבוא ביתך'. היינו על ידי שארבה בעשות חסד, יש לי הרשות לבא ביתך להתפלל לפניך. ומה שאמר 'ברוב חסדך' ולא ברוב 'חסדך', זה מפאת כי גם החסד שהאדם עושה הוא גם כן שלו יתברך... ולכן אי אפשר לו לומר 'ברוב חסדך', רק 'ברוב חסדך', כי החסד שעושה הוא גם כן שלו יתברך, והוא חסדו יתברך". וראה עוד שם שהביא רבינו פסוקים נוספים לענין זה שגם זכות החסד המסוגלת לקבלת התפילות היא מאתו יתברך.

טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו, יודוך ה' וגו', כל זה מצד הרחמנות אשר 'יודוך כל מעשיך'".

"לכן אל יפול לב האדם עליו בראותו כי הקדים ליגע קודם התפלה הרבה בלימוד שיעוריו כסדרן, ואף על פי כן מתהפך הוא בתחבולותיו בשעת התפלה ואיננה שגורה בפיו ואיננו יכול להתפלל, כי הכל הוא מן השמים והוא יעשה את שלו. ועל כזה רמזו רבותינו ז"ל אל תעש תפלתך קבע, ענין הקביעות הוא הבא בכל עת בטבע, כן אל תעש תפלתך מצד שלמדת הרבה קודם התפלה בקביעות, ועל ידי כן נכון לך להתפלל, לא כן אלא רחמים ותחנונים לפני המקום - מצד הרחמנות תבא לפני המקום. וכן נאמר 'ואתחנן' וגו'... שיש להם לתלות שיהיה תפלתם נכונה על ידי מעשיהם הטובים שלמדו הרבה ועשו מעשים טובים קודם התפלה, אף על פי כן אינם מבקשים, ר"ל הבקשה שלהם אינה רק מתנת חנם כנ"ל.

"וזוהו שאמרו שצריך לומר קודם שמונה עשרה 'אדני שפתי תפתח', כי לולא זאת איך יכול לעמוד בתפלה, כי איך יזכה ילוד אשה לעמוד לפני הקב"ה".

ובתורתו של רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל זי"ע כתוב לאמור, עצה טובה להיות ראוי לחסד ה' שיוכל להתפלל לפניו יתברך, והיא שהוא עצמו יעסוק בחסד ואז יעשה גם הקב"ה עמו חסד.

דבריו אלו אמר רבינו בדרשה נפלאה שנשא^א לרגל מעמד חנוכת הבית לבית המדרש שנבנה בעיר קראקא, מעובנו ועל פי צוואתו של הנגיד ר' שלמה דייכעס ז"ל, אשר יוצאי חלציו הגדילו לעשות להקדיש מעזבון אביהם סכום נכבד לגמילות חסדים, ועל ידי כך חיברו בין תפילה לחסד^ב. וכה היו דבריו הקדושים:

"כי עניין התפלה - שבשר ודם יעזו לבוא ולהתפלל לפני היוצר כל עולמים יתברך, הנה הוא חסד גדול מאת השם יתברך שהרשה אותו על כך - ועוד הוא מצוה לעשות כן (עייני רמב"ם הלכות תפלה פ"א ה"א), כמו שנאמר (תהלים ח, ח) 'ואני ברוב חסדך אבוא ביתך', כי הוא רב חסד מאת השם יתברך שהרשה את האדם לבא אל ביתו ולהתפלל לפניו.

בספה"ק 'חובות הלבבות' (שער חשבון הנפש פרק ג ד"ה ואמרו) מספר על "אחד מן הצדיקים", שהיה אומר אחרי תפילתו את התפילה הבאה: "אלקי, לא נשאני לעמוד לפניך סכלי בפחיתות ערכי ומיעוט ידיעתי בגדולתך ורוממותך, כי אתה רם ונישא, ואני נקלה ונבזה וקטן משאול ממך ומקרוא אליך שבח והלל, וקדש שמך המקודש בקולות המלאכים העליונים הקדושים. אבל נשאני על זה מה שרוממתני בצוותך אותי לקרוא אליך, והרשיטני לשבח את שמך העליון כפי הכרתי אותך וידיעתי בכבודך, עם הראוטי עבודתי לך ושפלותי לפניך".

ופירוש דברי הצדיק הוא, שאין הוא מרהיב עוז בנפשו לעמוד לפני השי"ת בפחיתות ערכו ומיעוט ידיעתו בגדלותו וברוממותו יתברך, כי באמת אין הוא ראוי כלל לשאול ולהתפלל לפניו ולקרוא אליו בדברי שבח והלל, ומה שהוא עומד ומתפלל הוא רק משום שכך ציוה השי"ת והרשה לשבחו ולהללו.

והמשיך הצדיק בתפילתו, כי כיון שהשי"ת יודע טוב ממנו את צרכיו והנהגותיו, על כן כל מה שביקש והתפלל על עניניו האישיים, אם אין זו לטובתו - מבקש הוא שתתקבל בחירתו העליונה של הקב"ה ולא בחירתו המוגבלת לפי ראות עיניו הגשמיים, ובכך הוא מניח את כל עניניו וסומך על הנהגתו העליונה יתברך".

בספר 'תפארת שלמה' (פרשת וארא ד"ה וידבר) מפרש את הפסוק בפרשתנו: 'ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר, ופירש רש"י: "מתנת חנם, אף על פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אף על פי כן אינם מבקשים רק מתנת חנם".

כי יש לו לאדם ללמוד דעת "להבין בעצמו כי בכל עת עמדו לפני ה' בתורה ותפלה, כי הוא איננו כדאי וראוי לזכות ולעמוד לפתוח פיו לפני השם יתברך מלך מלאכי השמים הקדוש ברוך הוא, ואינו בכחו לדבר מאומה וזלת מחסד הבורא עליו אשר ישים דבר בפיו לאמר כה תדבר, כמו שאמר דוד המלך ע"ה: "כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעת כלה... כי הוא רק חסד עליון אשר יזכה האדם השפל לעמוד לפניו ולהתפלל, כמו שכתוב: 'הללו את ה' מן השמים', ר"ל להודות ולהלל לפניו יתברך שמו, הוא גם כן סיוע מן השמים,

א) וזו לשונו: "ואתה יודע תקנתי ואפני הנהגתי, ולא הודעתך בצרכי להעיר אותך עליהם, אלא שארגיש בגודל חסרוני אליך ובטחוני בך. ואם אשאל ממך בסכלותי מה שאינו טוב לי, ואבקש ממך מה שאין בו תקנותי, בחירתך העליונה טובה מבחירתך. וכבר הנחתי כל עניני אל גזירתך הקיימת והנהגתך העליונה, כמו שאמר דוד עליו השלום (תהלים קלא, א): 'ה' לא גבה לי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני, אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי".

ב) וציון, כי תפילה זו נדפסה בסיפורים ובסדרי תפילה קדמונים, ראה כגון ב'סדר תפלה' (לפני תרי"א), וראה ספר 'עולמו של צדיק' (על המקובל הגאון רבי סלמאן מוצפי ז"ל ראש ישיבת בני ציון, עמוד 136), שנהג לומר תפלה זו.

ג) ראה בספר 'רשפי אש' החדש (תפלה אחת ח עמוד קפד) מובא בשם הרה"ק רבי מרדכי מנעשניו ז"ע על הפסוק (תהלים קטו,

עיינ שו"ת מהר"ם בר ברוך (דפוס פראג, סימן תתנו), עיין שם שכתב, דאם היא מבטלת את הגט לפני מיתתו, לא איכפת לך, דאין ביטול אלא באיש, שהאשה מתגרשת אפילו שלא מדעתה (יבמות קיב), עיין שם היטב^א.

ויש לעיין, אם אין על כל פנים איסור בזה מכח חרם דרבינו גרשום שלא לגרש בעל כרחו (עיין יורה דעה סימן קיט סעיף ו בהג"ה), או דילמא החרם היה רק שלא לתת לה הגט על כרחו בשעת הנתינה, אבל כל שקיבלתו ברצון - שיחול לאחר זמן, או שקיבלתו על תנאי, אינה יכולה לחזור תוך הזמן וקודם שנתקיים התנאי, כיון שכבר נתרצית בשעת הקבלה לקבלו על זמן ועל תנאי זה, אין זה מגרש בעל כרחו ואיננו בכלל החרם, ובתורת ביטול הרי אין בידה לבטל, וכדברי מהר"ם בר ברוך.

וקצת משמע שם, דגם משום חרם דרבינו גרשום אין כאן, דאם לא כן הרי על כל פנים לא טעה המורה כל כך שחשש לביטול הגט מצדה, שהרי על כל פנים אין לה לבטל, כדי שלא תכשיל את בעלה באיסור חרם דרבינו גרשום.

ועוד, דכיון דהיה גט שכיב מרע ונתן הגט לטובתה^ב, אם כן יש אומדנא ברורה לכאורה דלא רצה לעשות לה טובה שתעבור היא איסור בזה, ועל כן כל שתבטלנו ויחול הגט על כרחו, אי נימא דיש בזה איסור חרם דרבינו גרשום, אם כן יש לנו לומר דאדעתא למיעבר על חרם דרבינו גרשום לא יחב לה, ויש חשש מעתה על גוף הגט.

שזה כסף כסף בקיום תנאים ונדרים

בגמרא גיטין (עד:), אם אמר לה על מנת שתתני לי איצטילתי ואבדה איצטילתי - איצטילתי דווקא קאמר לה.

אף על גב דבכל התורה שוה כסף כסף (עיין בבא קמא ז), שאני הכא דלצעורה קמכוון - שו"ת הרא"ש (כלל ו אות יט ד"ה תשובה). וצריך עיון, דמה הקושיא, דילמא בלשון בני אדם אין שוה כסף כסף.

ועיין עוד שם (כלל ח אות טז ד"ה תשובה) דכתב גם כן, דהנשבע לפרוע לחבירו בז' בניסן והיה ז' בניסן בשבת, דיתן לו משכון בשבת ההוא, דשוה כסף כסף, וחשיב קיום השבועה, עיין שם היטב^ב. ועיין עוד שם (כלל לה אות ב), עיין שם היטב כל האות^א. ועיין שו"ת שבת יעקב (ח"ב סימן פג ד"ה תשובה)^ב.

(ז) לשונו שם בד"ה וכו': "...ועד כאן לא פליגי רבנן עליה דרבי שמעון בן גמליאל אלא באומר הרי זה גיטך על מנת שתתני לי איצטילתי ואבדה לו איצטילתי - אינה מגורשת אפילו נתנה לו דמיה, דהתם קא מכוין לצעורה, הילכך איצטילתי דוקא קאמר לה, אבל בעלמא אפילו רבנן מודו דחזרות דמים שמה חזרה".

(ח) שנשאל: "באחד שנדר לעני מלבושו שלובש עתה בימי חג הפסח, והיה בדעתו לעשות בגד חדש לעצמו כדי שיוכל ליתן לעני מלבושו, וכאשר כתב למקום אחד שישלח לו הדברים הצריכים למלבוש חדש, ונתעכב ולא הובאו לו הדברים ההם, ועתה לא יוכל לקיים נדרו, כיון דאדעתא דהכי לא נדר ליתן מלבושו לעני - והוא ילך ערום. ושאל השואל, אי יצא ידי נדרו כשיתן לעני דמי שוויה של מלבושו שלובש או לא. והשיב: "גרסינן בגיטין הרי זה גיטך על מנת שתתן לי איצטילתי... ומחלק שם בש"ס דדוקא אמרינן הכי בגיטין, משום דלצעורה קא מיכווין ולא ציעורה - אם תנתן דמיה אין לה כל כך צער מה שאין כן בכל תנאים דעלמא (כגון מתנה על מנת להחזיר, עיין בגוף התשובה) כתבו הפוסקים דנתינת דמים הוי כנתינת חפץ עצמו... ואף לענין נדרים אמרינן להרווחא קמכווין ולא לצעוריה כמו בשאר הדינים... ומסתמא כאן נדון שלפנינו גם כן העני מתרצה בכך, וכדי שלא לנעול דלת בפני גומלי חסדים, נראה לי פשוט אליבא דכולי עלמא דיצא ידי נדרו אם נתן לו דמי שוויה של המלבוש שנדר לו".

כשכותב הכהן 'לוי' למפרע - נעשה מיתוק הדין

נודע בספרי החכמה (עיין הקדמת תיקון טו: פרדס רמונים שער ל פרק ו), כי אלפא בית"א דאבג"ד ביושר עניינו חסד - השפעה ביושר ממעלה למטה, ואלפא בית"א דתשר"ק למפרע עניינו דין, כמו אש העולה חזרה ממטה למעלה.

והוא רמזו גם כן בגמרא גיטין (טט), לדמא דאתא מנחירא - ליתי גברא כהן דשמייה לוי ולכתוב ליה 'לוי' למפרע. והיינו גם כן כפי הנודע (עיין זוה"ק נשא קמא: שם ח"ג טו:) כי הכהן הוא איש החסד, ולויים עניינם דין^א, וכטעם הכתוב (שופטים יז, ג) 'עתה ידעתי כי ייטיב ד' לי, כי היה לי הלוי לכהן', והיינו כי היות הלוי לכהן הוא התהפכות דין לחסד, ולכן 'ידעתי כי ייטיב ד' לי'. ועל כן בכתיבת 'לוי' דהוא דין, וכן הכתיבה למפרע דהוא גם כן דין, ומה שהכותב הוא כהן - על ידי זה הוא המיתוק של הדין, ודו"ק.

שיעור שהיה אחר אכילה

כל מין כדי ברכה אחרונה שלו

בגמרא גיטין (ע), חמושה קרובין למיתה יותר מן החיים, ואלו הן, אכל ועמד.

במהרי"ל בליקוטי דינים שבסופו (אות סב), וז"ל: אמר (המהרי"ל), דאיתא בגמרא דלעולם ישהה אדם אחר הסעודה טרם ילך לדרכו, ולא נתנו בו חכמים שיעור השהיה, אלא כך הוא השיעור, כל מין שאכל - ישהה אחריו כשיעור ברכה אחרונה שלו, כגון אם אכל פת - ישהה כשיעור שיוכל לברך ברכת המזון, אכל מין דבעי ברכה מעין שלש - ישהה כשיעורה, אכל מין דבעי בורא נפשות - ישהה כשיעורו, עכ"ל.

ואולי זה טעם גמרא ברכות (אג), והלכתא בכלהו^א יושב ומברך. דגזרו חכמים שמא יעמוד מיד אחר אכילתו, דהוא קרוב למיתה יותר מן החיים, ולכן הצריכו ברכת המזון מיושב, דאז ממילא ישהה השיעור הנצרך. ולפי זה, גם בברכת מעין שלש וברכת בורא נפשות רבות צריך לברך מיושב, ועיין שם בברכות בתוספות (ד"ה והלכתא)^ב.

קבלה גט בתנאי או שיחול לאחר זמן וביטלה אחר כך - אם יש חדר"ג

בגיטין (עב). במשנה, מהיום אם מתי, מעכשיו אם מתי, הרי זה גט.

(א) דמהות הכהן - משפיע, 'חסד' - תמיך ואוריק לאיש חסידך (דברים לג, ה) עניינו אהבה, דעבור ההשפעה אהבין. ולוי דענינו דין, וכש"ס יבמות (פ) דאין מעמידן שוטרים אלא מן הלויים, דשוטר עניינו דין, דהוא הפועל הדין והמשפט וכמו שכתוב (דברים טו, יח) 'שופטים ושוטרים תתן לך' וגו' (עיין רש"י שם ד"ה שופטים - ד"ה ושוטרים) הנה ענינו יראה, דמפני הדין מתייראין, אצרות יוסף דרוש ה פיסקא י.

(ב) היינו האוכל ומהלך, והאוכל מעומד, והמיסב ואוכל, עיין שם. שכתבו דרך בברכת המזון צריך לברך מיושב, לפי שהיא דאורייתא.

(ד) וז"ל: "ראובן חלה ונתן גט לאשתו מהיום אם מתי, מעכשיו אם מתי, ונפטר, ולא הניחו לאשתו ליגע אליו, ואפילו לבכותו ולא לצאת אחר מיתתו, כי אמרו שאם תעשה אחד מהם תיבטל הגט, והצריכו לישאל אם כדבריהם הוא או לא. נראה שאין ממש בדבריהם, דלא מיבעיא הספד ובכייה דלא מבטל גיטא, אלא אפילו היתה היא מבטלת הגט לא מיבטל, דאין ביטול אלא באיש, שהאשה מתגרשת לדעתה ושלא לדעתה, מה שאין כן באיש...".

(ה) שלא תיזקק ליבם, ראה רש"י כתובות ב: ד"ה דלמא.

(ו) וראה גליוני הש"ס שבת יב. ד"ה את, מה שכתב בדברי הרא"ש.

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושר בעולם העליון"

(הבטחתו של רבינו ז"ע סמוך להסתלקותו, באזני חתנו הגה"צ רבי יצחק מעגל מרגנשטער זצ"ל - מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית), לקבלת הגליון ולהתרומות:

טל: 1800-200-855 | דוא"ל: ot035104720@gmail.com